

KOMISE PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY

COMMITTEE FOR THE ENVIRONMENT
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE CZECH REPUBLIC

Národní tř. 3, 117 20 Praha

Povodně a sucho: krajina jako základ řešení

**Závěry ze semináře Komise pro životní prostředí AV ČR 5. 6. 2014
(Botanický ústav AV ČR, v. v. i. Průhonice)**

Úvod

Od 50. let minulého století je česká krajina opakovaně vystavována tlakům, které hluboce zasahují do její podstaty a snižují její kvalitu. Na konto totalitního režimu ve druhé polovině minulého století spadá vyvlastnění zemědělských půd spojené s likvidací selského stavu, nešetrné zavádění chemizace do zemědělského využívání půdního fondu vedoucí k chemickému znečištění půdních vod, velkoplošnost a uniformita s následkem nadměrné půdní eroze, mnohdy nesmyslné odvodnění pozemků, likvidace prostorové a biologické diverzity krajiny, v mnoha případech celková změna krajinného rázu celých rozsáhlých oblastí.

Vývoj po listopadu 1989 nápravu vzniklé situace bohužel nepřinesl, ale naopak ji ještě zhoršil. Tržní neoliberalismus navázal na ověřené metody totalitního zneužívání zemědělské krajiny. Restituce zemědělských půd a důsledné uplatnění ekonomických hledisek bez ohledu na přírodní podmínky krajiny sehrály své: v téměř 80 % případů majitel zemědělské půdy není hospodářem, půdu pouze pronajímá. Uživatel zemědělských pozemků není vázán povinnostmi udržovat kvalitu půdy. Chybí komplexní legislativní nástroje na ochranu krajiny, půdy a vody, běžné v okolních evropských zemích. Stávající pravidla se navíc nedodržují.

Souběžně probíhajícím jevem je bezohledný výprodej zemědělských půd. Za posledních 20 let se rozloha zemědělské půdy v ČR významně zmenšila. Na této většinou nejlepší půdě vyrostly v krajině volně umístěné logistické objekty, příměstská sídliště, solární elektrárny a různé další stavby, velmi často obcházející principy environmentálních kontrolních nástrojů (SEA, EIA) a s velmi negativními dopady do prostředí širšího okolí.

Výše uvedené přístupy ke krajině měly jeden společný zdroj: absenci povědomí významu krajiny v myslích české společnosti včetně jejich vedoucích představitelů. Totalitní politická manipulace a neoliberální konzumní orientace se tak rukou společnou a nerozdílnou postaraly o ztrátu zájmu politiky a společnosti o krajinu jako součást českého životního prostředí.

Všechny tyto okolnosti mají přímý dopad na krajinu jako prostor, ve kterém se realizují různé činnosti nezbytné pro existenci společnosti. Dosažené „výsledky“ zřetelně ukazují, že

nakládání s českou krajinou není postaveno na dobrých základech. Krajina je zde k volnému použití, pro její využívání neexistují komplexní, funkční a hlavně vymahatelná pravidla. Krajina ale není soukromým majetkem, s nímž majitel nebo uživatel může nakládat podle libosti. Je veřejným prostorem a tudíž i věcí veřejného zájmu. A jako s takovou se s ní musí zacházet a nakládat.

Po 60 letech různých technicistních a ekonomických praktik je dnes zřejmé, že regenerační potenciál české krajiny v poslední době výrazně klesá. A to v době, kdy se do hry dostává další faktor: klimatická změna. Jejím aktuálním projevem jsou jak dlouhodobé změny jednotlivých faktorů (nárůst teplot), tak extrémní fluktuace počasí (přivalové srážky, dlouhá bezsrážková období, nadměrně vysoké teploty). Zátěž, kterou tyto změny klimatu představují pro kulturní krajinu, je mimořádná. A dvojnásob mimořádná je pro krajinu, jejíž adaptační a obnovní potenciál byl v uplynulých 60 letech systematicky omezován až likvidován zanedbáváním ekologických principů při jejím využívání. Uniformovaná zemědělská krajina zbavená přirozených mezí, polních teras, volné zeleně a přirozených mokřadů a s půdami fyzikálně poškozenými nadměrným stlačováním a s minimálním obsahem organické hmoty (retence vody) není schopna nadměrné srážky absorbovat a povrchový odtok omezit. A naopak, půda zbavená organické hmoty není schopna vázat vodu, která by byla k dispozici v období sucha. Ekonomické škody vzniklé při jednotlivých výskytech povodní a sucha jdou do desítek miliard korun. Krátkodobou ekonomickou úvahou motivované způsoby využívání krajiny se tak obracejí samy proti sobě: úsilí uživatelů půd o maximální zisk z primární produkce je pohlceno mimořádnými náklady státu na náhradu povodňových škod a dotacemi zemědělskému sektoru jako náhrady za suchem způsobený pokles výnosu zemědělských komodit.

Opakování těchto situací je klasickým příkladem dosavadní neschopnosti české veřejné scény dobrat se smysluplné dlouhodobé koncepci nakládání s krajinou jako veřejným prostorem. Chybí integrovaný přístup k této problematice. Převládají krátkodobá účelová řešení, která neberou ohled na stanoviska všech aktérů působících v krajině, ani na výsledky výzkumu krajiny, ani na názory zkušené veřejnosti. Tento stav je třeba co nejrychleji ukončit zavedením cílevědomých opatření zaměřených na smysluplné řízení vývoje a využívání české krajiny. Takový postup ostatně doporučují jak zemědělská politika EU, tak politika životního prostředí i Evropská úmluva o krajině.

Výstupy ze seminářů Komise pro životní prostředí AV ČR

Uvedená situace byla předmětem jednání a diskusí na seminářích svolaných Komisí pro životní prostředí Akademie věd ČR 8. 10. 2013 v Praze a 5. 6. 2014 v Průhonicích. Zatímco první seminář probíhal v politickém vakuu, volby do Poslanecké sněmovny ČR umožnily soustředit doporučení z obou seminářů již na představitele parlamentu a vlády ČR. Zástupci vědy, státní správy, neziskových organizací a sdružení uživatelů krajiny se jednoznačně dohodli, že je třeba urychleně přijmout politická rozhodnutí a odborná opatření, která výše uvedený negativní vývoj v české krajině přeruší a zaměří pozitivním směrem. Navrhovaná opatření jsou dvojího druhu: bezprostřední / jednorázová (ad 1) a dlouhodobá (ad 2, 3). S odkazem na prezentovaná fakta účastníci seminářů doporučují:

Vytvořit pracovní skupinu odborníků z různých úrovní veřejné správy, akademických pracovníků, veřejnosti a podnikatelského sektoru, která by měla:

1. **Zpracovat program urychlené realizace preventivních opatření zamezujících vzniku negativních jevů v krajině následkem klimatických změn.** Bezprostředním cílem tohoto programu je maximální omezení případných škod na zemědělské půdě a produkci, na sídelní a dopravní infrastrukturu a majetku státu, obcí, institucí a občanů v případě výskytu náhlých povodní a meteorologického sucha. Na implementaci tohoto programu by se měly podílet složky veřejné správy všech úrovní ve spolupráci s pracovníky výzkumu a zkušenými zástupci veřejnosti.

Výsledkem by měla být regionální inventarizace povodněmi a suchem ohrožených území, jejich kategorizace a návrh ekologických a technických opatření, která by měla zajistit jejich stabilitu (např. změna způsobů zemědělského obdělávání půd, změna anonymní uživatelské infrastruktury, obnova ekologické infrastruktury krajiny, vytváření lokálních mokřadů v horních částech povodí, pozemkové úpravy, vytváření suchých poldrů na vhodných místech podél vodních toků, ekologicky šetrná výstavba odvodňovacích příkopů a hrází, apod.).

2. **Zpracovat dlouhodobou vizi pro nakládání s krajinou jako veřejným prostorem** na národní úrovni a na úrovni regionů/krajů. Cílem práce na tomto poli by mělo být vyhodnocení současného stavu české krajiny, zformulování základních podmínek jejího dalšího vývoje a trvale udržitelného využívání, a položení základů pro zavedení systémového řízení jejího dalšího vývoje. Předmětem zájmu v tomto směru je především stabilizace české zemědělské krajiny, řešení majetkových a uživatelských vztahů, podpora trvalé udržitelnosti zemědělské produkce a zastavení výprodeje krajiny.

3. Vize krajiny zpracovaná s výhledem na 20–30 let (průběžné revize v intervalu 10 let) poslouží pro **zpracování národní politiky krajiny, která bude závazným politickým dokumentem pro řízení vývoje a využívání krajiny.** Tento dokument by měl vycházet z integrace a koordinace pracovních programů různých oborů a činností, které se realizují v krajině (např. zemědělství, lesnictví, vodní hospodářství, doprava, energetika, těžby nerostů, ochrana přírody a krajiny, turistika a rekreace) a vymezit jejich místní působnost ve prospěch veřejného zájmu.

Národní politika krajiny umožňuje:

- **zformulovat hlavní strategické cíle, kterých má být v krajině dosaženo v rámci systémového řízení jejího vývoje a využívání** v daném období v jednotlivých regionech a oborech činnosti a v krajině jako celku;
- **přijmout potřebné zákony a oborové předpisy, pomocí nichž se naplní strategické cíle systémového řízení vývoje a využívání krajiny;**

- **zajistit efektivní fungování normativních nástrojů řízení pro nakládání s krajinou:**
 - potřebný výzkum (podklady pro politické rozhodování);
 - krajinné plánování (nikoliv jako bezduchý předpis, ale jako nástroj řízení);
 - koordinace a konsenzuální spolupráce různých resortů a složek státní správy na všech úrovních, majitelů a uživatelů pozemků, občanské veřejnosti;
 - zpracování závazných pravidel pro nakládání se zemědělskou půdou;
 - zpracování závazných pravidel dotační zemědělské politiky.
- při realizaci opatření v krajině **vycházet z mezinárodních dohod a doporučení EU a Rady Evropy (Evropská úmluva o krajině)**; zajistit jejich správnou interpretaci a aplikaci v českých podmínkách (adaptace krajiny na klimatickou změnu, ochrana půdy, vody, biodiverzity a geodiverzity krajiny, Program rozvoje venkova, NATURA 2000, GAEC – Good Agricultural and Environmental Conditions, Místní agenda 21, apod.);
- **v rámci obnovené Rady vlády pro udržitelný rozvoj** posílit řešení aktuálních otázek souvisejících s řízením vývoje a využívání krajiny.

Schváleno na schůzi KŽP AV ČR dne 16. 6. 2014.

V Praze dne 17. 6. 2014

MUDr. Radim Šrám, Dr.Sc.
předseda KŽP AV ČR